

Boerderij De Gumster, Zutphensestraatweg 47 Spankeren

Gaande van Dieren naar Brummen zie je links van de Zutphensestraatweg in Spankeren en kort na de herberg 'de Luchte' een boerderij met de naam 'de Gumster'. De huidige eigenaresse is de familie G. Henny. De boerderij heeft een intrigerende naam, waar komt die vandaan? Om dat te kunnen verklaren moeten we misschien wel terug naar het jaar 1179. Graaf Hendrik van Gelre schonk toen een eiland in de IJssel met de visrechten eromheen aan het klooster Oostbroek in Utrecht. De schenking lag dicht bij 'Gomecenorde'. Het eiland werd later als 'middelwaard' onderdeel van de uiterwaarden bij Spankeren. Op deze middelwaard is op een zeker moment 'de Gelderse Toren' gebouwd.

Het kasteel zal er in 1179 niet hebben gestaan anders was het wel als markant object gebruikt bij de plaatsaanduiding van het eiland. Die functie had in 1179 'Gomecenorde'. Er mag worden aangenomen dat het laatste toen een markant object was, iedereen kende het, er kon een plaats mee worden aangeduid. Was het misschien een boerderij?

In het boek 'De Gelderse Toren, Landgoed aan de IJssel' (2008) veronderstelt de auteur Martijn Andela een verband tussen 'Gomecenorde' en 'de Gumster'. Dit doet hij op grond van verschillende namen van personen in de omgeving van Spankeren, of die op 'de Gumster' hebben gewoond. Al die namen lijken afgeleid van 'Gomecenorde' en komen voor in vele documenten. Bijvoorbeeld: in een document uit 1333 komt een zekere Rodolphus ten Gumsenoerde voor; in 1453 Derick Gomsenoirt; in 1456 Derck thoe Goemsener (de laatste twee zijn mogelijk dezelfde persoon); in 1526 Thonis van Gumseler; in 1626 Thoenis de Goemster; in 1642 Jan Tonnis van Guemster; en in 1788 Jan Tonnis van Guemster. In vele documenten worden personen met deze namen genoemd als leenmannen van het goed 'de Gumster'. De eerdergenoemde oorkonde uit 1333 gaat over een ruil tussen de commandeur van de commanderie in Dieren en de abdis van het stift Elten. Een stift is een soort klooster waar alleen ongehuwde dames van adellijke afkomst werden toegelaten. De ruil betrof twee horigen waaronder Rodolphus ten Gumsenoerde. De naam zal waarschijnlijk verwijzen naar een gelijknamig erf of goed. Dat zou betekenen dat er in 1333 een goed of erf bestond met de naam 'Gumsenoerde' en dat de abdis van het stift Elten daar bemoeienis mee had. Voor het laatste bestaan duidelijke bewijzen want uit latere documenten blijkt 'de Gumster' een leengoed te zijn van de Eltense Sint Vitusstift. Deze stift of abdij werd omstreeks het jaar 960 gesticht door Wichman II, graaf van Hamaland. Hij benoemde zijn dochter Liutgardis tot eerste abdis van dit klooster. De graaf schonk veel van zijn bezit en vele leengoederen aan het stift. Zo schonk hij ook al zijn bezittingen in het graafschap Hamaland. Dit graafschap omvatte onder andere de oude IJsselgouw, een gebied aan weerszijden van de IJssel. Spankeren maakte deel uit van de IJsselgouw en van Hamaland. Of 'Gomecenorde' één van de geschonken leengoederen was is niet bekend maar wel zeer waarschijnlijk. Een document van omstreeks 1660 lijkt daar ook op te wijzen. Dit document zit in het pakket dat handelt over 'de Gumster' en bevindt zich in het archief van Van Delen. In het document is er sprake van twee goederen en de afhandeling van de daaraan gekoppelde financiële verplichtingen tussen het Hof van het Veluwe kwartier en het stift Elten. De twee goederen zijn niet

met naam genoemd, maar één daarvan is ongetwijfeld 'de Gumster'. In het document wordt vermeld dat de goederen *'reeds voor meer dan soeven hondert jaren de voorssegde Abdije Elten van de doenmalige souveraine selfs zijn aengekomen en in een onverrukte possessie zijn bijgebleven'*. Of anders gezegd heeft de abdij van Elten meer dan 700 jaren geleden van de toenmalige landsheer, dat was toen de graaf van Hamaland, de twee goederen gekregen en daarna steeds in bezit gehad. 700 jaren geleden was het omstreeks 960!

De Eltense abdij stond onder de bescherming van de keizer en had immuniteit. Dat betekende dat de abdij zich onttrok aan de rechtspraak van de graven, waardoor het behoud van de bezittingen werd gegarandeerd. Het stift was ook onder pauselijke bescherming gesteld waarvoor jaarlijks een pond zilver naar Rome moest worden gebracht. Het stift was verder alleen verantwoording verschuldigd aan de keizer en de bisschop van Utrecht.

Het stift was een rijke en machtige abdij en omdat de regels aanzienlijk minder streng waren dan in een gewoon klooster, bijvoorbeeld de gelofte van armoede werd niet afgelegd, was het er goed toeven voor de adellijke dames. Het stift was gedurende bijna 850 jaar zelfstandig, maar werd in 1803 eigendom van het koninkrijk Pruisen. Op 18 maart 1811 werd het stift op bevel van Napoleon opgeheven.

De nog bestaande documenten die met 'de Gumster' te maken hebben zijn vaak 'leenbrieven', akten in verband met belenen of opnieuw belenen van het goed. Dat blijkt onder andere uit het volgende deel van een leenbrief:

'Wij Maria Walburga Van Godes genaede des Keijserlijken Vrij Wereldlijken Stiffts Elten Furstinne ook Abdissine (...), graevinne te Zeil en te Wurzach enz. enz., doen cond en bekennen hiermeede voor ons en onsen Naekoomelingen aen de Abdije en Stifte van Elten dat wij nae doode van Gerrit Jan van Rheemen Heer van Rheemenhuysen, Geldersen Toorn en Spanckeren (...), den Hoogwelgeb. Wilt Gerrit Jan van Rheemen Heer van Rheemenhuysen, Geldersen Toorn en Spanckeren met ons Abdijelijk Eltense Leengoed den Hof te Gümster (...) in gnaede wederom beleent hebben. (...) En is deese Beleeninge geschied voor onsen Raad en Leenstadhouder W. Alexander Joh. Van de Sandt ten overstaen van Onsen amptnaers J.N. Streug en Peter Vinck, Eltense Vasallen opden 15 Decemb. 1788 Foirwade hebben wij Fürstin Abdissin en Leenvrouw deeser Leenbrief eigenhandig onderteekent, en met ons grootzegel doen bekrachtigen Maria Walburga'

Ten tijde van de schenkingen van de graaf van Hamaland, in het jaar 960, was overal nog het hofstelsel van kracht. Er was toen nauwelijks geld waardoor verplichtingen vrijwel altijd in diensten of in natura moesten worden voldaan. Na 1200 gaat geld een steeds grotere rol spelen, maar nog lang wordt er een mengvorm van betalingen in diensten, in natura en in geld gehanteerd. Dat blijkt ook uit een leenbrief uit 1596 van *'Margaretha Gravin tho Wairderscheit und Blanckenheim'*, abdis van het stift Elten. In deze brief wordt *'Rennis tho Gombsener'* beleent met twee goederen: *'dem hove to Gumsener im kerspel van Brummen'*, daarnaast een goed in Wichmond genaamd *'Kijvits off Paesen guter'*. Samen werden deze goederen als één leen beschouwd. Er moest een *'heergewaad'* aan het stift worden betaald van *'vijfthien Reijnisse golt gulden'*, één *'Reijnisse golt gulden'* was 20 stuivers

waard. Een 'heergewaad is een uitkering aan de leenheer of leenvrouwe, door de leenman gedaan telkens wanneer een nieuwe leenvolger optreedt, bijvoorbeeld na het overlijden van een leenman. Voorts moest jaarlijks op Sint Lambertus dag – 17 september – worden afgedragen op '*onsen hoff to Brummen*' vier markt varkens, acht kippen en vier oude groten, een groot was een munt met de waarde van een halve stuiver. Voorts moesten op Sint Maarten – 11 november – één malder en zeven schepel rogge en tien malder en één schepel gerst worden afgedragen. In leenbrieven van 1636, 1642 en 1658 werden ongeveer dezelfde verplichtingen vermeld.

In de documenten van 'de Gumster' wordt het goed beurtelings in de kerspelen Spankeren en Brummen gesitueerd. Dat is waarschijnlijk omdat het grondgebied in de beide kerspelen lag. Door de Assenbeek werd de grond gedeeld in een Spankerens en in een Leuvenheims deel. Dat wordt ook aangetoond door een kaart die zich in het al eerder genoemde archief van Van Delen bevindt. Dat het 'de Gumster' betreft blijkt onder andere uit de bijgaande notitie: '*dyet yss de kaart van het goet Guimster*'. Op deze kaart is het grondgebied van 'de Gumster' vrij nauwkeurig ingetekend en ingekleurd. De kaart is niet gedateerd maar de datum is te benaderen door de extra informatie die de kaart geeft. In de Spankerense waard staat geschreven: '*Deelens Landerijen*'. Herman van Delen is in 1595 door huwelijk in het bezit gekomen van 'de Gelderse Toren' en de uiterwaarden, zijn zoon Carel van Delen heeft het in 1654 weer verkocht. . Aan de kaart is een briefje bevestigd waaruit blijkt dat de kaart is gemaakt in opdracht van de '*Heer Ontfr.Deelen*'. Carel van Delen was ontvanger van het schoutambt Rheden. De kaart is dus gemaakt in de eerste helft van de 17^e eeuw. Mogelijk kan het nog nauwkeuriger worden aangegeven. Uit de kaart blijkt dat een groot weiland, dat op of nabij het grondgebied van 'de Bockhorst' lag, tot het bezit van 'de Gumster' behoorde. Het weiland wordt door de Assenbeek in tweeën gedeeld. Het huis 'de Bockhorst' ontbreekt. Op de kaart worden ook de belangrijke gebouwen in Spankeren weergegeven: de kerk, 'de Luchte', 'de Gelderse Toren' en 'de hof het Loo'. Als het huis 'de Bockhorst' toen had bestaan was het zeker ook afgebeeld. Dat leidt tot de conclusie dat het huis niet bestond toen de kaart werd gemaakt. In 1582 werden de gebouwen van 'de Bockhorst', 'de Gumster', samen met de andere gebouwen in Spankeren door de Spaanse troepen vernield.

In 1612 kocht Daniël van Theuven het grondgebied van het landgoed 'de Bockhorst' van Geertgen Wessels. Het koopcontract werd mede ondertekend door haar broer Thoenis de Goemster. De begrenzingen van het grondgebied werden globaal gevormd door de huidige Zutphensestraatweg, Bockhorstweg, Kappersweg en de Assenbeek. Een groot deel van het goed 'de Gumster' viel in dat gebied. Van Theuven herbouwde de in 1582 vernielde havezate in 1613. In 1626 ontstond er een conflict tussen Van Theuven en de marke-organisatie Spankeren – Laag Soeren over het gebruik van de markegronden. Het conflict werd voorgelegd aan het Hof van Gelre in Arnhem. Getuigen verklaarden dat 'de Bockhorst' slechts bos en weiland was van 'de Gumster' en dat er vóór de komst van Daniël van Theuven geen huis had gestaan. Hieruit blijkt wel dat er tussen 1582 en 1613 op het landgoed geen huis was en kan de eerdergenoemde kaart van 'de Gumster' dus zijn gemaakt tussen 1595, het jaar dat Van Delen 'de Gelderse Toren' in bezit kreeg, en 1613. In verband

met het conflict werd ook de eerdergenoemde Thoenis de Goemster in 1626 door het Hof ondervraagd. Uit de processtukken kan worden afgeleid dat zijn ouders en voorouders in Spankeren 'de Bockhorst' en 'de Gumster' bezaten, daarnaast nog vijf erven in de omgeving onder andere in Wichmond. Voorts dat *'het goet die Goemster'* in 1582 door de Spanjaarden in brand werd gestoken en in 1626 nog niet was herbouwd. Spankeren had *'seedert lange jaere woest en leedich gelegen'*. Een relatie tussen 'de Gumster' en 'de Bockhorst' blijkt ook uit een *'maegescheit'* oftewel boedelscheiding uit 1595 van de goederen van Melliss Janss, een familielid van de eerdergenoemde Geertgen Wessels. Tot de goederen behoorde onder andere 'de Gumster' en *'een ander allodiaell goett genandt die Bockhorst'*.

De leengeschiedenis van 'de Gumster' is enigszins ingewikkeld. Waarschijnlijk was het goed aanvankelijk ongedeeld, maar dat is gaandeweg veranderd, het is niet bekend wanneer. Er bestaat een leenbrief uit 1636 waaruit blijkt dat de deken en het kapittel van de St. Pieterskerk in Utrecht Tonis Janss van Geumster beleent met *'Het Prediker goedt ofte Geumster'*, als oom en leenvolger van de overleden Remigius van Geumster. Waarschijnlijk vertegenwoordigden de deken en het kapittel de abdis van het Stift Elten. Het is de eerste keer dat 'de Gumster' ook 'het Prediker goed' wordt genoemd. Het goed lijkt in dat jaar nog ongedeeld te zijn. Het kapittel handelde namens de bisschop van Utrecht. Er bestond een nauwe band tussen de bisschop en het stift Elten, dat immers verantwoording verschuldigd was aan de bisschop. Er moest jaarlijks een half ons zuiver zilver, 4,5 schepel rogge en 6,5 schepel gerst worden afgedragen op de hof van het stift in Brummen.

Echter in een charter uit 1656 wordt Jacob Schimmelpenninck van der Oije van 'de Engelenburg' in Brummen genoemd als leenheer van 1/5^e deel van het goed 'de Gumster'. De leenman was Jacob van Gumster. Deze tweedeling blijkt ook de verkoop van gekapte eiken van 'de Gumster' in 1657. De opbrengst van 250 gulden werd voor 4/5^e deel uitgekeerd aan Carel van Delen en voor 1/5^e deel aan Jacob Toenisse van Gumster. Ook uit een afrekening van de pacht over 1659 bleek dat het goed 'de Gumster' uit twee delen bestond, 4/5^e deel was leenroerig aan het stift Elten en 1/5^e deel was leenroerig aan 'de Engelenburg'.

In 1660 verpachtten jonker Carel van Delen het 4/5^e deel en Jacob van Gumster het 1/5^e deel van *'het huijs, hoff, boomgaert, bouw ende weijlandenmet sijn toebehoren'* van 'de Gumster' voor zes jaren aan Jan Lucas. Als pacht moest Lucas 300 Caroli guldens betalen. Naast geld moesten er ook goederen worden afgedragen zoals jaarlijks 20 pond boter, twee zakken appels en een vet lam. De pachter mocht geen eiken of essen kappen, wel mocht hij wilgen en elzen hakken voor afrasteringen. Het was de pachter niet toegestaan om de loop van de Assenbeek te verleggen. In datzelfde jaar verkocht Carel van Delen wegens geldgebrek een deel van het leen, het 'Kievits goed' te Wichmond aan dominee Theorus Consenius, predikant te Vorden. Hij deed dat samen met Jacob van Gumster, die voor 1/5^e deel eigenaar was.

In een brief van 10 juni 1670 schrijft Jacob van Gumster dat hij 200 gulden heeft ontvangen van Herman van Delen van 'de Bockhorst' *'in minderong van de coopspenningen van mijn vijfde part van het goet Gumster tot Spankeren gelegen*

waer van jonker Carl van Delen d'andere 4/5 parten heeft'. De totale koopsom was 1200 gulden. Uit een oorkonde blijkt dat Jacob van Gumster acht jaar later, in 1678, het leenrecht van dat 1/5^e deel aan de abdis van het stift Elten heeft terug gegeven: *"t selve leen wederom in handen van den hooch gemelte Leenvrouwe (...) over te leveren ten profijte van jonker Herman van Delen tot Spanckeren'*. Hij verzoekt dus de abdis om Herman van Delen met het 1/5^e deel te belenen. De gang van zaken is nogal verwarrend, omdat Jacob van Gumster zelf immers met dit deel was beleend door Jacob Schimmelpenninck van der Oije. De verklaring is misschien te vinden in een leenbrief uit 1642. Hieruit kan worden afgeleid dat *'Jacob Schimmelpenninck van der Oije toe den Engelenborch'* van de deken en het kapittel van de St. Pieterskerk in Utrecht het recht heeft gekregen namens hen op te treden als leenheer. Mogelijk heeft het stift het vruchtgebruik van 1/5^e deel van 'de Gumster' aan het bisdom geschonken. Het kapittel ontving namelijk jaarlijks het vijfde deel van *'een loot gepuert silvers'*, dat is het 5e deel van een half ons zuiver zilver en het 5e deel van 4,5 schepel rogge en 6,5 schepel gerst van de leenman.

De laatste twee leenbrieven zijn uit 1788. Eén is de al eerder genoemde leenbrief waarin Maria Walburga, de abdis van het stift Elten, Wilt Gerrit Jan baron van Rhemen beleent met 'de Gumster'. De tweede leenbrief was van *de leenheer van de Leen- en Erfpachtsgoederen onder den Adellijken Huize Engelenburg gehorende'*, die Wilt Gerrit Jan van Rhemen beleende met een deel van 'het Predikergoed' of 'de Gumster'. In de brief werd ook aangegeven dat 'de Gumster' voor 2/5^e deel in *'den Ampte van Brummen'* lag.

In de Franse tijd omstreeks 1800 werd het leenstelsel afgeschaft en werden de leenmannen vaak officieel de nieuwe eigenaren van de oude leengoederen. In feite gedroegen leenmannen zich al geruime tijd als eigenaren en ontvingen de leenheren of -vrouwen op het laatst alleen nog een symbolische *'heergewaad'*. Vanaf de opheffing van het leenstelsel tot 1979 hadden de eigenaren van 'de Gelderse Toren' 'de Gumster' in het bezit. Dat blijkt ook uit de kadasterkaarten van Dieren en Brummen van 1832, waarvoor vanaf omstreeks 1820 verkenningen zijn uitgevoerd. Als deze kaarten met de lijsten van eigenaren vergeleken worden met de kaart van het grondgebied van 'de Gumster' uit de 17e eeuw, dan blijkt dat gebied voor het overgrote deel in het bezit te zijn van één eigenaresse: Adriana Sophia Schimmelpenninck van der Oije, de weduwe van Gerrit Jan van Rhemen.

Leenheren, leenvrouwen en leenmannen behoren tot het verleden en daarmee ook de leenbrieven. Vanaf deze tijd zijn er alleen nog eigenaren en pachters met pachtcontracten.

In 1824 verpachtte Wilt Gerrit Jan Van Rhemen 'de Gumster' voor zes jaar aan het echtpaar Hendrik Wijers en Cornelia Kersten voor een bedrag van 475 gulden. Daarnaast moest de pachter 8 jonge kippen en 100 paaseieren afdragen. Het pachtcontract bevatte vele verplichtingen. Zo mochten de meeste weilanden niet vaker dan eens in de drie jaren worden gehooid. Daardoor kon een sterke verarming van de bodem worden tegengegaan. Mest en stro mochten de boerderij niet verlaten en graslanden mochten niet worden gescheurd. Van de bomen en struiken die op de grond van 'de Gumster' stonden mochten alleen knotwilgen en hagen worden

gekap, eiken, essen en andere opgaande bomen mochten alleen door de verpachter worden gekapt. Grondbelasting en eventuele uitgangen zouden door de verpachter worden betaald, alle andere rijks en gemeentelijke lasten moesten door de pachter worden betaald. De pachter diende de gebouwen '*glas, dak en wanddigt*' houden en bij verbouwingen de materialen aanvoeren en de vaklieden helpen.

Dergelijke pachtcontracten met licht-feodale trekjes hebben nog vele decennia bestaan.

Bronnen:

<http://www.historici.nl/Onderzoek/Projecten/DVN/lemmata/data/liutgardis>

http://www.berghapedia.nl/index.php/Stift_Elten

Gelders archief, Familie van Rhemen, toegang 0481, inv. nrs. 87, 94, 156, 157, 158.

Elzebroek, A.T.G. en W.L. van Voorst Vader, 2011. De bewogen geschiedenis van het landgoed 'de Bockhorst'. Themanummer Ambt en Heerlijkheid van Oudheidkundige Kring Rheden-Rozendaal. Jaargang 57, Nummer 171, juni 2011.

Andela, Martijn, 2008. De Gelderse Toren, Landgoed aan de IJssel, Microgeschiedenis van de eigenaren, hun huis en de tuin. Walburg Pers, Zutphen. ISBN 978.90.5730.275.6

Historisch Centrum Overijssel, Zwolle, Archief Huis den Berg, inv. 1447. 1. 2970.

Historisch Centrum Overijssse, Zwolle, Archief Huis den Berg, inv. 1447. 1. 2969, charters 126, 194, 656.

1998. van Straalen, J. Kummer en F. Pereboom, 1998. Lezen in Gelderse en Overijsselse bronnen. Publicatie van de IJsselacademie nr. 104, ISBN 90-6697- 095-2

Kadastrale Atlas Gelderland 1832, Dieren en Brummen. Stichting Werkgroep Kadastrale Atlas Gelderland, Arnhem.

Elzebroek, A.T.G. en G.A.F. Hummelman, 2008. Zou Petrus tevreden zijn? Kroniek van de dorpskerk in Spankeren, ISBN: 978- 90-808838-4-0